

Agata Borowska

Szkoła Podstawowa nr 3 w Libiążu

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0005-9585>

DOI: <https://doi.org/10.35464/1642-672X.PS.2024.4.12>

Wybrane zagadnienia indywidualizacji pracy z uczniem zdolnym: neuroróżnorodność a kwestie kodu komunikacyjnego

Selected Issues of Individualization of Work with Gifted Students: Neurodiversity and Issues of Communication Code

ABSTRACT: The topic of the article addresses the issue of the communal linguistic and communication code of the inventor's mind, which is used by specific neurodivergent people with a profile of high cognitive intelligence, identified as gifted people. They fit into the area of neurominorities existing in a diverse society, including isolated categories of a developmental nature, including: dyslexia, dyscalculia, dysgraphia and clinical categories, including: autism spectrum. The use of this type of individual communication code is inscribed in the systematizing and hypersystematizing mind, in the algorithmic, cause-and-effect category, defined by the formula proposed by the long-time autism researcher Simon Baron-Cohen as „if-and-then” (Baron-Cohen 2021, p. 35). It characterizes precise minds, defined by the researcher as born pattern seekers who intuitively demonstrate the ability to understand specific regularities (Baron-Cohen 2021, pp. 19, 22). A characteristic feature of the above-mentioned specialized code is domain expertise, in the area of which sapiophilic relationships are created, conditioned by a similar (similar) level of higher or above average developmental intelligence (*intelligence quotient*, IQ). An important element indicated in the article is the category of mutual „attraction of minds” in the area of „beauty” of the intellect. The article formulates a hypothetical assumption that the community of the linguistic and communication code of the inventors' mind builds a relational foundation in the process of creating lasting bonds (also of a romantic nature), which are sapiophilic in nature, based on examples. The article also raises the issue of how neurodivergent people are perceived by the majority world of non-autistic (neurotypical) people, in the advocacy and self-advocacy narrative. Creating self-narratives of autistic people

gives the value of authentic and real experience the world through the prism of self-awareness. The conclusion of the article is the recognition of the fact that taking into account the category of neurodifference of the mind of inventors in a neurodiverse world, within the meaning of the idea of noble, inclusive education, initiates the process of mutual knowledge and understanding of each other's needs. It becomes a social, multi-narrative, unifying voice. The question included in the conclusion of the article is an open and reflective question: how can the educational process be individualized (also in the academic dimension), taking into account the individual neuropotential of neurodiverse people with the mind of an inventor, about whom Tadeusz Lewowicki wrote (1977), taking the concept of neurodiversity as the starting point world?

KEYWORDS: neurodiversity, individualization, communication and language code.

STRESZCZENIE: Autorka podejmuje kwestie wspólnotowego kodu językowo-komunikacyjnego umysłu wynalazcy, którym posługują się określone osoby neuroróżnorodne o profilu wysokiej inteligencji poznawczej, identyfikowanie jako osoby zdolne. Wpisują się one w obszar neuromniejszości istniejących w zróżnicowanym społeczeństwie, obejmując zarówno kategorie izolowane o charakterze rozwojowym, m.in. dysleksję, dyskalkulię, dysgrafię oraz kategorie kliniczne, m.in. spektrum autyzmu. Posługiwanie się tego rodzaju indywidualnym kodem komunikacyjnym jest wpisane w umysł systematyzujący i hipersystematyzujący, w kategorii algorytmicznej, przyczynowo-skutkowej, określonej wzorem, zaproponowanym przez wieloletniego badacza autyzmu Simona Barona-Cohen'a jako „jeżeli-i-to” (Baron-Cohen 2021, s. 35). Charakteryzuje on umysły precyzyjne (*exact mind*), określane przez powoływane badacza jako urodzeni poszukiwacze wzorów, którzy intuicyjnie wykazują zdolności rozumienia określonych prawidłowości (Baron-Cohen, 2021, s. 19, 22). Cechą charakterystyczną wymienionego specjalistycznego kodu jest dziedzinowa eksperckość, w obszarze której tworzą się relacje sapiofiliczne, warunkowane zbliżonym (podobnym) poziomem wyższej lub ponadprzeciętnej inteligencji rozwojowej (*intelligence quotient*, IQ). Istotnym elementem, wskazanym w artykule jest kategoria wzajemnego „przyciągania się umysłów”, w obszarze „piękna” intelektu. W artykule (opierając się na przykładach) sformułowano założenie hipotetyczne, że wspólnotowość kodu językowo-komunikacyjnego umysłu wynalazców buduje fundament relacyjny w procesie tworzenia trwałych więzi (również o charakterze romantycznym), które są uwarunkowane sapiofilicznie. Została również podniesiona kwestia związana ze sposobem postrzegania (percepcji) osób neuroróżnorodnych przez większościowy świat osób nieautystycznych (neurotypowych), w narracji rzeczniczej i samorzeczniczej. Powoływanie autonarracji osób autystycznych nadaje walor autentycznego i rzeczywistego doświadczania świata przez pryzmat samoświadomości. Konkluzją artykułu jest uznanie faktu, że uwzględnienie kategorii neuroodmienności umysłu wynalazców w neuroróżnorodnym świecie, w rozumieniu idei szlachetnej, inkluzyjnej edukacji, inicjuje proces wzajemnego poznania i rozumienia swoich potrzeb. Staje się społecznym wielonarracyjnym, jednoczącym głosem. Pytanie zawarte w konkluzji artykułu jest pytaniem otwartym i refleksyjnym: w jaki sposób można indywidualizować proces kształcenia (również w wymiarze akademickim), uwzględniający indywidualny neuropotencjał osób neuroróżnorodnych o umyśle wynalazcy, o których pisał Tadeusz Lewowicki (1977), uznając za punkt wyjścia koncepcję neuroróżnorodności świata?

SŁOWA KLUCZOWE: neuroróżnorodność, indywidualizacja, kod komunikacyjno-językowy.

Wprowadzenie

Kategoria „piękna umysłu” w obszarze neuroróżnorodności jest pojęciem wielowymiarowym. W przekonaniu Janusza A. Pali, piękno z samej swojej natury jest cechą istniejącą w bioróżnorodnej harmonii świata. Ma charakter uniwersalny. Spełnia istotne funkcje biologiczne i genetyczne „sprzyjając przetrwaniu człowieka jako gatunku w warunkach naturalnych” (Pala, 2020, s. 173). Piękno jest warunkowane indywidualną percepcją doświadczanych stanów

w obszarze biopsychospołecznym. „Piękno naukowego intelektu” jako zdolności umysłowej osoby neuroroznorodnej o wysokim ilorazie inteligencji IQ¹ może ujawniać się w sposobie rozumienia i interpretacji świata, który wpisuje się w systematyzujący „umysł wynalazcy” (Baron-Cohen, 2021, s. 101). Jak pisze Simon Baron-Cohen, takie osoby, „[...] systematyzują dlatego, że ewolucja tak właśnie ukształtowała ich mózg. Systematyzują dla czystej przyjemności wykrywania wzorów «jeżeli-i-to» – wzorów, które często zauważają niemal bez wysiłku [...] ludzie o silnej skłonności do systematyzowania (nazywani czasem «maksymalizatorami») poszukują optymalnego rozwiązania każdego napotkanego problemu, nawet jeśli trwa w nieskończoność [...]. Są zatem hipersystematyzatorami” (Baron-Cohen, 2021, s. 15, 97).

Osoby systematyzujące i hipersystematyzujące² często posługują się logicznie skonstruowanym komunikatem językowym, który zawiera esencjonalną³ treść tematycznej wypowiedzi. Simon Baron-Cohen tego rodzaju wypowiedź identyfikuje z osobą o „nadzwyczaj precyzyjnym umyśle i wyjątkowej dbałości o szczegóły” (Baron-Cohen, 2021, s. 22, 33; Izdebski i in., 2014). Struktura komunikatu opiera się na algorytmie przyczynowo-skutkowym, rozumiany jako „jeżeli-i-to”, który wiąże się z myśleniem odkrywczym i wynalazczym (Baron-Cohen, 2021, s. 35; Borowska, 2021). Cechą charakterystyczną posługiwania się tego rodzaju kodem językowo-komunikacyjnym jest dziedzinowa specjalizacja⁴. W jej obszarze mogą tworzyć się wspólnotowe relacje o charakterze sapiofilicznym⁵, rozumianym jako „romantyczny pociąg oparty przede wszystkim na inteligencji”⁶. Z założenia jest on warunkowany

¹ Średni wynik IQ wynosi 100; standardowe odchylenie obejmuje 15 lub 16 punktów; większość ludzi mieści się w przedziale wyników między 85 a 115; osoby z wynikiem powyżej 130 są uznawane za wyjątkowo uzdolnione intelektualnie; jest to tzw. nadwaga intelektualna, <https://www.google.com/search?client=firefox-b-e&q=wysoki+iloraz+inteligencji+IQ+#vhid=zep-hyr:0&cvssid=atritem> (data dostępu: 05.07.2024).

² Skrajny typ systematyzowania; „umysł [...] przystosowany do ciągłego wyszukiwania wzorów” (Baron-Cohen, 2021, s. 80).

³ Cecha czegoś esencjonalnego – wydobywająca istotę czegoś i ukazująca ją w zwięzły sposób, za: WSJP, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/60724/esencjonalnosc/5176595/tresci> (data dostępu: 30.06.2024).

⁴ Biegłość w danej dziedzinie, posiadanie szerokiej wiedzy i kompetencji oraz ich zdobywanie, w nauce oznacza wąski dział wiedzy, w której specjalizuje się naukowiec lub podmiot, za: SP, <https://mikroporady.pl/slownik-pojec/specjalizacja> (data dostępu: 30.06.2024).

⁵ Preferencyjne łączenie się w pary, wpisane w zjawisko kojarzenia selektywnego (Baron-Cohen, 2021, s. 204, za: Erlandsson, Johannesson 1994; Fargeviell i in. 2017; Stulp i in. 2017).

⁶ <https://www.merriam-webster.com/wordplay/what-does-sapioophile-mean> (data dostępu: 05.07.2024).

zbliżonym poziomem ilorazu inteligencji IQ (*intelligence quotient*). Czynnikiem „pociągającym” relacyjnie jest kategoria „piękna umysłu”, która może stanowić fundament tworzenia więzi o charakterze sapiofilicznym, opartym na wzajemnym obszarze zainteresowań.

Termin *sapiophile* jest pojęciem, które powstało w ciągu ostatnich kilku dekad. Etymologicznie jest oparte na łacińskim *sapere* („mieć sens”) i greckim *philos* („ukochany, drogi, kochający”). Wyraz *sapient* oznacza osobę posiadającą „wielką mądrość”⁷.

Przywołanie podmiotowych relacji uwarunkowanych sapiofilicznie, opartych o wysoki iloraz inteligencji IQ, hipotetycznie może stanowić ważny element w procesie tworzenia intelektualnych relacji osób neuroróżnorodnych. Stają się one często początkiem więzi romantycznych. Identyfikowane specjalistyczne zainteresowania stanowią potencjał osób neuroróżnorodnych. Proces ich rozpoznawania, identyfikowania mocnych stron, wpisuje się w obszar właściwie zaplanowanego toku edukacyjnego opartego na indywidualizacji kształcenia, dostosowanego do możliwości osoby ucznia, którego prekursorem był Tadeusz Lewowicki (1977). W przekonaniu autora, ukierunkowany wybór określonych sposobów indywidualizacji powinien być oparty na „znajomości prawidłowości psychologicznych i dydaktycznych, które występują w ramach kształcenia zróżnicowanego” (Lewowicki, 1977, s. 7).

Projektowanie przestrzeni edukacyjnej dostosowanej do potrzeb i możliwości osób neuroróżnorodnych, wpisuje się w obszar inkluzji szlachetnej, obecnej w założeniach idei edukacji włączającej (Wood, 2022). W przekonaniu Rebeccy Wood, edukacja włączająca polegająca jedynie na umieszczeniu autystycznego dziecka w klasie i zaniedbaniu innych niezbędnych przygotowań, prowadzi wyłącznie do utrwalenia w nim poczucia bezradności i pogłębienia społecznej izolacji (Wood, 2022, s. 17).

Dobór odpowiednich metod i form pracy edukacyjnej, uwzględniających aktualne możliwości osób neuroróżnorodnych, wpisuje się w nabywanie kompetencji (wiedza, postawa, umiejętności) uwzględniających indywidualny neuropotencjał oraz styl poznawczy neuroróżnorodnych umysłów systematyzujących i hipersystematyzujących. Posługiwanie się specjalistyczną (ekspertką, dziedzinową) „mową”, pozwala na tworzenie relacyjnej przestrzeni wzajemności. Nie dotyczy specyficznych zaburzeń rozwoju mowy i języka, określonych w kategoriach diagnostyczno-medycznych (DSM-5⁸,

⁷ <https://www.merriam-webster.com/wordplay/what-does-sapiophile-mean> (data dostępu: 05.07.2024).

⁸ Diagnostyczny i statystyczny podręcznik zaburzeń psychicznych Amerykańskiego Towarzystwa Psychiatrycznego opublikowany w 2013 r.

ICD-11)⁹. Nie jest również identyfikowana z zespołem sawanta¹⁰ (*savant syndrome*), z uwagi na wysoki iloraz inteligencji IQ umysłu wynalazcy (Treffert, 2009; Ostrolenk i in., 2024). Neuroróżnorodny, autystyczny samorzecznik¹¹, Daniel Tammet, w swojej autonarracji dotyczącej języka i sposobu jego rozumienia, z uwagi na doświadczanie synestezji¹² pisze: „Zawsze z tyłu mojej dziecięcej głowy odbywał się symultaniczny przekład: to lub tamto słowo zastąpić innymi, bardziej zrozumiałymi, wyrazy danego zdania uporządkować jak części układanki. [...] musiałem radzić sobie sam z rozszyfrowywaniem świata. Byłem niepodobny do innych dzieci. Ich świat składał się ze słów, podczas gdy ja myślałem, odczuwałem i niekiedy nawet śniłem w języku liczb” (Tammet, 2022, s. 7).

Osobiste narracje osób neuroróżnorodnych, które występują jako samorzecznicy¹³ i rzecznicy, reprezentując osobisty ogłód rzeczywistości i sposób doświadczania świata, stanowi istotny element poznawczy dla osób nieautystycznych, tworzących warunki edukacyjne. Jak pisze Jenara Nerenberg (2022, s. 38), „pomiędzy tym, jak jednostki postrzegają same siebie, a strukturą społeczeństwa istnieją pewne zależności, ontologiczna dynamika”. Autorka, będąc osobą autystyczną, definiuje neuroróżnorodność jako termin zbiorczy i fakt dotyczący gatunku ludzkiego, natomiast neuroodmienność utożsamia z terminem opisującym jednostki jako ludzi występujących „w wielu odmianach” bez kategorii patologizowania (Nerenberg, 2022, s. 29). Jacek J. Błeszyński (2022)¹⁴ jest przekonany że autyzm „to raczej inny sposób funkcjonowania i nabywania wiedzy, umiejętności [...] rozumiany jako różnorodność”.

⁹ Jedenasta wersja Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych Światowej Organizacji Zdrowia WHO obowiązuje w Polsce od 2022 r.

¹⁰ „Zespół sawanta to rzadkie zaburzenie, które dotyka ponad 0,06% upośledzonej populacji. Objawia się ono równoczesnym upośledzeniem umysłowym (większość sawantów posiada IQ w zakresie 40–70 punktów) i wybitnym talentem w co najmniej jednej z dziedzin – mнемonice, sztuce, muzyce, arytmetyce i obliczeniach kalendarycznych, rzadziej natomiast zauważa się talent mechaniczny. Zespół ten może być nabyty (10% przypadków sawantyzmu) przez m.in. urazy mechaniczne dotykające najczęściej lewego płata skroniowego, jak i wrodzony (90% przypadków sawantyzmu)” (Zakrzewska, 2018).

¹¹ Osoba występująca we własnym imieniu, mówiąca publicznie o swojej neuroróżnorodności, neurodywergencji.

¹² Umiejętność postrzegania danego bodźca przez inne zmysły (np. zapach określonego koloru).

¹³ Grupa osób występujących we własnym imieniu, mówiąca publicznie o swojej neuro-różnorodności, neurodywergencji.

¹⁴ Z międzynarodowej konferencji pt. Autyzm. Ewolucja, Warszawa, 21–23.05.2022, tytuł wykładu, „Różne oblicza autyzmu” (notatka autorki artykułu z wykładu wygłoszonego podczas konferencji).

Osoby neuroróżnorodne mogą posługiwać się specjalistycznym systemem znaków, tworzącym określony kod komunikacyjny. W przekonaniu Marka Tokarza, istotę kodu komunikacyjnego stanowi określony system znaków: „Znaki składające się na komunikat pochodzą zazwyczaj z rozmaitych skonwencjonalizowanych i spójnych systemów znaków, zwanych kodami; kody najbardziej wyrafinowane i rozbudowane nazywamy językami (Tokarz, 2006, s. 14).

Specjalistyczny kod językowo-komunikacyjny może być zdeterminowany dbałością o szczegóły wypowiedzi. Steve Silberman, określając grupy neuroróżnorodnych osób w spektrum autyzmu, posługujących się podobnym kodem komunikacyjnym, określa jako towarzyską „społeczność samotników” w obszarze spektrum zainteresowań (Silberman, 2021, s. 11). Koncepcja neuro różnorodności wpisuje się w obszar odmienności, również w zakresie aktów komunikacyjnych. W przekonaniu Geoffreya F. Millera, „kodeksy języka są napisane przez neurotypowych dla neurotypowych, neuroróżnorodni często uznają je za dosłownie niezrozumiałe, a nie można trzymać się reguł, których się nie rozumie” (Miller [2017]). W przekonaniu powoływanego autora, tego rodzaju kodeksy języka dyskryminują neuroróżnorodność i marginalizują osoby o odmiennym stylu komunikacyjnym. Autor, dokonując wnikliwej osobistej retrospekcji, pisze: „Jak goście z minionych stuleci lub obcej kultury nie rozumiemy, które pojęcia mieszczą się w waszym oknie Overtona lub które słowa są akceptowalne dla waszych uszu. Nie rozumiemy waszych tabu werbalnych i moralnych. Nie możemy nadać sensu waszym podwójnym standardom i sprzecznościom logicznym. Nie respektujemy waszego założenia, że empatia zawsze ma pierwszeństwo przed systematyzowaniem. Niemniej wiemy, że macie moc zranienia nas za rzeczy, na które nic nie możemy poradzić. Cierpimy więc z powodu nieustannego niepokoju o nasze słowa, nasze myśli, nasze stosunki społeczne, naszą reputację i naszą karierę” (Miller [2017]).

Uznanie faktu istnienia neuroróżnorodności (neurodywergencji) skutkuje stwarzaniem przestrzeni dla wsłuchiwania się w głos osób mówiących o osobistym doświadczaniu świata w kategoriach tożsamościowo-personalnych.

Neuroróżnorodność

Termin neuroróżnorodność (*neurodiverity*) został poddany konceptualizacji w latach 90. XX wieku. Jest przypisywany socjolożce Judy Singer. Jak pisze Jan Murdock (2020, s. 2), celowość działań badaczki była nakierowana na dyskurs o neuro różnorodności, „jej nadzieją i celem było odwrócenie uwagi w dyskursie o sposobach myślenia i uczenia się od zwykłej litanii deficytów, zaburzeń”. Ewa Furgal przypisuje zbiorowe autorstwo koncepcji neuroróżnorodności

osobom autystycznym, które „zaczęły publicznie występować i publikować teksty od początku lat 90.” (Furgał, 2019, s. 23). W przekonaniu Jana Murdock’a, „Neuroróżnorodność to mieszanka «neurologicznej [...] różnorodności», która powstała pod koniec XX wieku jako wyzwanie dla panujących poglądów na pewne schorzenia neurologiczne jako z natury patologiczne, zamiast tego, że różnice neurologiczne powinny być rozpoznawane i szanowane jako kategoria społeczna na równi z płcią, pochodzeniem etnicznym, orientacją seksualną, statusem niepełnosprawności” (Murdock, 2020, s. 13).

Uznanie istnienia różnorodności mózgów wśród osób, które myślą, uczą się i funkcjonują odmiennie, skutkuje indywidualno-percepcyjnym rozumieniem świata. W obszarze edukacji, identyfikowanym z prawem do indywidualizacji procesu kształcenia, na co zwracał uwagę Tadeusz Lewowicki (1977). Badacz napisał, że proces indywidualizacji uwzględnia różnice indywidualne między uczniami poprzez stosowanie „takich zabiegów pedagogicznych, które (przy uwzględnieniu owych różnic) sprzyjają maksymalnemu rozwojowi osobowości uczących się” (Lewowicki, 1977, s. 8). Tego rodzaju dydaktyka różnicowa uwzględnia zróżnicowane zdolności kognitywne uczniów, wpisane w obszar neuroróżnorodności. W przekonaniu Agnieszki Warszawy, „termin neuroróżnorodność jest dziś najczęściej używany w odniesieniu do grupy mieszczącej pełne spektrum różnic w mózgu, składającej się zarówno z osób neurodywergentnych, jak i „neurotypowych”. Opisywać więc może społeczność, organizację, środowiska osób, które obejmują i akceptują ludzi o różnorodnych sposobach myślenia, uczenia się, analizowania, przetwarzania i reagowania na dane lub doświadczenia życiowe (Warszawa [2024]).

Autorka pisząc o osobach neurodywergentnych, wskazuje na sposób rozumienia pojęcia neurodywergencja, wyjaśniając, że opisuje on „pojedyncze osoby, których mózg przetwarza, uczy się lub zachowuje się inaczej niż to, co kulturowo postrzegamy jako typowe”. Agnieszka Warszawa pisze, że obejmuje określone „podtypy/profile o różnej specyfice rozwojowej, np. neurodywergentna może być osoba w spektrum autyzmu, z ADHD, z niepełnosprawnością intelektualną, dysleksją, zespołem Tourette’a czy inną diagnozą” (Warszawa [2024]). Natomiast Steve Silberman (2017; 2021, s. 459) konceptualizując pojęcie neuroróżnorodności, identyfikował je ze sposobem myślenia jak o jednym z wielu systemów operacyjnych, wpisując w ten obszar osoby w spektrum autyzmu: „Myślimy o mózgu w kategoriach systemów operacyjnych, a nie w kategoriach diagnostycznych. Nikt przecież nie uzna, że komputer jest zepsuty tylko dlatego, że nie zainstalowano w nim systemu Windows” (Silberman, 2017; 2021, s. 459).

Odmienny styl poznawczy może być identyfikowany jako alternatywny system operacyjny, bez kategorii stygmatyzującej. Jest myśleniem o człowieku

w wymiarze tożsamościowym i podmiotowym, jak trafnie zauważa Rebecca Wood, wpisany w jeden z „wariantów wzorca rozwojowego, odbiegający być może od statystycznej normy” (Wood, 2022, s. 44). W przekonaniu Simona Barona-Cohana „jeden system operacyjny nie jest lepszy ani gorszy niż drugi [...] został zaprojektowany do innych zadań” (Baron-Cohen, 2021, s. 215). Projektowanie przestrzeni edukacyjnych dostosowanych do potrzeb osób neuro różnorodnych wynika z rozumienia koncepcji neuro różnorodności, którą można określić mianem paradygmatu. Zdaniem Simona Barona-Cohana, „Idea neuro różnorodności jest odświeżająco odmiennym spojrzeniem na szeroki zakres typów mózgu, ponieważ uznaje, że nie istnieje jeden prawidłowy sposób, w jaki mózg powinien się rozwijać [...] neuro różnorodność zasługuje na miano koncepcji rewolucyjnej, ponieważ oferuje radykalnie nowe spojrzenie na świat – pogląd, że istnieje wiele odmian mózgu, a wszystkie one występują naturalnie, zamiast dawnego, nietrafnego, binarnego podziału na normalność i anormalność” (Baron-Cohen, 2021, s. 210).

Badacz jest przekonany, że istnieją różne ścieżki rozwojowe, a „neuro różnorodność – tak jak bioróżnorodność – jest [...] faktem” (Baron-Cohen, 2021, s. 211). Świadomość neuro różnorodności w społeczności uczniowskiej, skutkuje procesem poznawania ich sposobów funkcjonowania w rzeczywistości szkolnej, w procesie nakierowanym na indywidualizację kształcenia. W przekonaniu Simona Barona-Cohana, „Szkoły powinny jak najwcześniej identyfikować dzieci obdarzone hipersystematyzującym umysłem (wśród których znajdują się te z formalną diagnozą autyzmu), abyśmy mogli im zapewnić środowisko edukacyjne współgrające z ich mocnymi stronami i przekazywać im wiedzę w formie „jeżeli-i-to”. Dzięki temu będą mogły zabłysnąć, zamiast ponosić porażki, lub nawet wypaść z systemu edukacji” (Baron-Cohen, 2021, s. 224).

Dostosowanie warunków edukacyjnych, identyfikowanie i rozwijanie mocnych stron ucznia tworzy przestrzeń do autentycznego rozwoju. Zdaniem powoływanego autora osoby ucznia, które są „urodzonymi specjalistami” potrzebują programu szkolnego, który uwzględni ich mocne strony i „sprawi, że nauka w szkole nie będzie dla nich morderką i źródłem cierpienia, co często prowadzi do słabych wyników i ukończenia szkoły z kiepskimi kwalifikacjami” (Baron-Cohen, 2021, s. 225).

Specjalistyczna wspólnotowość komunikacyjna umysłu wynalazcy – tło edukacyjne

Tryb formułowania wypowiedzi o charakterze specjalistycznej formy komunikacji i struktury językowo-znaczeniowej wynika z rozumienia

i interpretacji otaczającej rzeczywistości w procesie analizowania i wnioskowania, wpisującej się w myślenie wynalazcze. Może mieć charakter faktograficzny, ze skłonnością do klasyfikowania. Jest on pozbawiony ukrytych (nieujawnionych bezpośrednio) skryptów mentalno-emocjonalnych.

W umysł wynalazcy jako kategorii zbiorczo-podmiotowej wpisują się uzdolnienia, rozumiane jako ponadprzeciętne zdolności dziedzinowe (specjalistyczne), którym towarzyszy twórcze działanie (Sękowski, Klinkosz, 2010, s. 110). Uznanie jednej z wielu definicji zdolności, stanowi punkt kluczowy w procesie ich definiowania. Maria Ledzińska, opisując wielość definicji, odnosi się do rozumienia zdolności jako aktualnej umiejętności „wykonywania określonych zadań (*ability*) lub jako potencjalność (*aptitude*)” lub „maksymalny możliwy poziom sprawności, jaki daje się osiągnąć dzięki wrodzonym załącznikom” (Ledzińska, 2010, s. 68). W przekonaniu Jenary Nerenberg, uzdolnienia „są częścią naszej wspólnej ludzkiej neuróżnorodności” (Nerenberg, 2022, s. 139). Jak pisze autorka, „Słowo uzdolniony nasuwa obrazy małych Einsteinów, ale tak naprawdę psychologiczne badanie «uzdolnienia» skupiło się do tej pory na całościowym profilowaniu osobowości uzdolnionych, utalentowanych jednostek” (Nerenberg, 2020, s. 139).

Jenara Nerenberg zwraca uwagę na pojęcie asynchronicznego rozwoju. Z jednej strony dotyczy „wyjątkowych postępów i talentu przejawiających się w niektórych dziedzinach życia bądź nauki” (Nerenberg, 2022, s. 139), a z drugiej strony doświadczaniem trudności w innych obszarach życiowych, np. społecznych. Tego rodzaju dysharmonia rozwojowa wskazuje na konieczność dostosowania warunków edukacyjnych do potrzeb i możliwości osób neuroodmiennych (Borowska, 2022).

W przekonaniu Jenary Nerenberg, istotnym elementem w procesie wzajemnego rozumienia jest uwzględnienie indywidualnej „perspektywy sensorycznej” osób neuroróżnorodnych, w zakres której wchodzi między innymi nadreaktywność i podwrażliwość na bodźce, takie jak: dotyk, hałas, światło, zapach (Nerenberg, 2022, s. 113). Poznanie i uwzględnienie indywidualnego profilu poznawczo-sensorycznego ucznia neuroróżnorodnego ma istotne znaczenie w procesie rozumienia jego funkcjonalnych uwarunkowań w sposobie percepcji rzeczywistości. Monika Dzięgielewska, opisując trudności językowo-komunikacyjne osób w spektrum autyzmu jest zdania, że są to, „[...] problemy w opanowaniu struktur gramatycznych [...] trudności z odmianą czasowników i rzeczowników, w poprawnym budowaniu zdań oraz formułowaniu dłuższych wypowiedzi [...] problemy z pragmatyczną funkcją języka [...] nie zawsze potrafią używać odpowiedniego języka w danym kontekście społecznym i sytuacyjnym ([Dzięgielewska]).

Osoby w spektrum autyzmu mogą posługiwać się mową pedantyczną, repetytywną i wysoce specjalistyczną. Wnikliwe, precyzyjne umysły (*exact mind*) charakteryzuje odmiennosc w sposobie nadawania komunikatu, który może być uszczegółowiony i specjalistycznie jednotorowy – monotematyczny (Myers i in., 2004).

Umysły wynalazców – podmiotowe przykłady w literaturze i nauce

Pisarz Artur Conan Doyle (1859–1930) w powieści *Sherlock Holmes*, ukazuje przykład fikcyjnego dżentelmeńskiego klubu wyrafinowanych intelektualistów, którzy jako społeczność myślicieli, tworzyli intelektualny klub Diogenesa. Klubowicze oddawali się lekturze dzieł naukowych i literackich, której nie towarzyszył pośpiech szybkiej interpretacji. Wzajemnie szanująca się „wspólnota zadumy”, poszukująca inspirujących treści, została trafnie scharakteryzowana przez Josha Billingsa, który napisał, że „geniusz po wszystko jest niczym więcej niż eleganckim zdrowym rozsądkiem”¹⁵.

Analogię fikcyjnego klubu Diogenesa można odnaleźć w założeniach klubu Towarzystwa Królewskiego (*The Royal Society of London for Improving Natural Knowledge* w Londynie, od 1660 r.)¹⁶, współcześnie zrzeszającego naukowców, myślicieli, filozofów przyrody. Dokonuje się w nim „egalitarna wymiana informacji” (Silberman, 2021, s. 32). Steve Silberman zalicza takie osoby do społeczności myślicieli, która wykazuje umiejętność w zachowywaniu komfortowego dla siebie dystansu (Silberman, 2021, s. 24, 33). Opisując postać genialnego filozofa przyrody, matematyka, fizyka i chemika Henry Cavendisha (1731–1810), Steve Silberman, zwraca uwagę na jego zamiłowanie do nauki, które zdaniem autora „samo w sobie” stanowiło „formę wspólnoty – jeżeli nie z duszami innych ludzi, to z ukrytymi siłami natury” (Silberman, 2021, s. 34). Powołując wypowiedź Georga Wilsona, który samotność z wyboru Henry Cavendisha przyrównał do ślubów naukowego anachorety (zw. z odosobnieniem) napisał, „Tak jak dawni mnisi, zamykał się w swojej celi. To wewnętrzne królestwo było dla niego źródłem satysfakcji – z wąskich okien widział dokładnie taki skrawek wszechświata, jaki chciał zobaczyć” (Silberman, 2021, s. 34, za: Wilson, 1851).

¹⁵ Tłum. własne; <https://sherlockian-sherlock.com/diogenes-club.php>: (data dostępu: 18.02.2022). Tekst oryginalny: „Genius after all ain't anything more than elegant common sense”.

¹⁶ Najstarsze brytyjskie i jedno z najstarszych na świecie ogólnych towarzystw naukowych, pełniące funkcję brytyjskiej akademii nauk, zrzesza przedstawicieli nauk matematycznych i przyrodniczych, za: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3988403> (data dostępu: 20.02.2022).

Umysł Henrego Cavendish'a, charakteryzujący się wnikliwością badawczą, generował sposób działania, który autor określa jako: „to, ale nie tamto” (Silberman, 2021, s. 36), natomiast Simon Baron-Cohen opisuje w formie algorytmu przyczynowo-skutkowego „jeżeli-i-to” (Baron-Cohen, 2021, s. 53). Podobną charakterystykę procesu eksploracji badawczo-eksperymentalnej Simon Baron-Cohen odnajduje u amerykańskiego wynalazcy Thomasa Alva Edison'a (1877–1930). Opisuje to następująco, „Gdyby żył w naszych czasach, być może nie potrzebowałby formalnej diagnozy, ale bez wątpienia miał wiele cech autystycznych. W dzieciństwie obsesyjnie eksperymentował w piwnicy swojego domu. Nie przestał eksperymentować jako nastolatek [...] Przez następnych dwadzieścia lat wynalazczość Edisona była nie do powstrzymania [...] Był niestrudzonym hipersystematyzatorem” (Baron-Cohen, 2021, s. 112–113).

Potrzeba nieustannego eksperymentowania wpisywała się w hipersystematyzujący umysł wynalazcy, który można wyrazić za pomocą algorytmu zaproponowanego przez Simona Barona-Cohen'a jako „jeżeli-i-to”. Podobny schemat algorytmu wynalazczości autor dostrzega u konstruktora Nicola Tesli (1856–1943), którego identyfikuje z osobą autystyczną (możliwość wstępnej diagnozy retrospektywnej) z uwagi na dostępne opisy sposobu funkcjonowania wynalazcy (Baron-Cohen, 2021, s. 114, za: Eldrid-Cohen, 2016). Autor opisuje sposób funkcjonowania umysłu systematyzującego wynalazcy jako „nieustanne pragnienie systematyzowania” (Baron-Cohen, 2021, s. 115).

Do grupy hipersystematyzatorów – wynalazców można również zaliczyć uczoną, noblistkę Marię Skłodowską-Curie (1867–1934), o której Françoise Giroud napisała, „Ta kobieta, dumna, namiętna i pracowita, odcisnęła piętno na swoich czasach, bo ożywiały ją ambicje na miarę możliwości, a możliwości jej godne były ambicji. Odcisnęła piętno także na naszych czasach, ponieważ istnieją bezpośrednie związki między Marią Curie-Skłodowską i energią atomową. Tak silne zresztą, że spowodowały jej śmierć” (Giroud, 1987, s. 8).

Przytaczając wymowne słowa autonarracji Marii Skłodowskiej-Curie, Françoise Giroud zwraca szczególną uwagę na fakt nazywania przez noblistkę – nauki – rozumianej jako doświadczenie piękna. Świadczą o tym słowa, „Jestem z tych – stwierdziła Maria – którzy wierzą, iż Nauka jest czymś bardzo pięknym. Uczony jest w swoim laboratorium nie tylko technikiem, lecz również dzieckiem wpatrzonym w zjawiska przyrody, wzruszające jak pieśń czarodziejska. Nie powinniśmy sobie dać wmówić, że cały naukowy postęp sprowadza się do mechanizmów, maszyn i różnych kółek zębatych, które zresztą także nie są pozbawione swego piękna [...] Najżywotniejszym z wszystkiego, co widzę dookoła siebie, jest właśnie ta żądza i to ukochanie, nie dające się wykorzenić, a związane najściślej z ciekawością naukową” (Giroud, 1987, s. 258, za: Curie 1938).

Neuroróżnorodny umysł wynalazcy jest ograniczony warunkami, które sprzyjają rozwojowi neuropotencjału lub też powodują jego rozpraszanie i wyhamowywanie.

Uwarunkowania komunikacyjne – bariery i trudności

Dynamizm sytuacyjny i nadmiar bodźców sensorycznych stanowi czynnik zakłócający i rozpraszaający. Zakłócenia w procesie filtrowania dźwięków oraz tak zwane „białe szumy”¹⁷, występują wtedy, gdy „układ nerwowy sam wytwarza bodźce (wrażenia zmysłowe) bez udziału czynników zewnętrznych”, stanowiąc barierę w prawidłowym odbiorze nadawanego i odbieranego komunikatu¹⁸. W odpowiedzi na „biały szum” jako nadmiarowości sensorycznej, osoba autystyczna może doświadczać zjawiska „wylogowania” („puste spojrzenie”), „hibernacji” (odłączenie od rzeczywistości) lub „uciekania myślami” w świat wyobrażony (Nerenberg, 2022, s. 71). Doświadczenie lęku sensorycznego stanowi trudność w prawidłowej selekcji dźwięku. Występujące bariery sensoryczne, związane z trudnościami w procesie przetworzenia i rozumienia złożonego komunikatu werbalnego, mogą skutkować wybiórczością w jego identyfikacji. Skutkuje to tym, że zwerbalizowany komunikat może być niewłaściwie zinterpretowany, z pominięciem lub mylnym zrozumieniem całości kontekstu wypowiedzi. Precyzja wypowiedzi, logiczność i spójność komunikatu werbalnego, ułatwia osobie autystycznej prawidłowe zrozumienie. Camilla Pang w autonarracji, pisze, „Nie podobały mi się te ukryte, nieintuicyjne powiązania społeczne. Obserwowałam wymianę czegoś, co przypominało jakąś niemal niewidzialną walutę przyjaźni, niedopasowaną do indywidualnych typów osobowości – ludzie [...] naśladowali swoim zachowaniem te osoby, z którymi chcieli się zaprzyjaźnić. Nie potrafiłam jednak zrozumieć, dlaczego tak się dzieje ani co zmusza ich do rezygnowania z własnych cech, aby stać się częścią grupy” (Pang, 2022, s. 42).

Podtekst wypowiedzi jako podprogowego złożonego aktu komunikacyjnego, zawierający dostrzegalną treść figuratywną jest domniemany intuicyjnie (por. Tokarz, 2006, s. 57–82). Tego rodzaju struktura komunikacyjna może być trudna do odczytania (rozszyfrowania komunikacyjnego) przez osobę w spektrum autyzmu. Mowa intuicyjna jest z założenia subiektywistyczno-intencjonalna. Odczytanie jej ukrytego znaczenia jest trudne, nawet dla osób nieautystycznych.

¹⁷ Wewnętrzne zakłócenia sensoryczne (bicie serca, szum krwi).

¹⁸ Stanciaszek, http://www.autyzm.wroclaw.pl/images/art_img/sensoryzmy.pdf (data dostępu: 20.02.2022).

Marek Tokarz zadaje wnikliwe pytanie: „Czy można zastosować kategorie logiczne do języka nie dosłownego?”, potoczno, o dużej wieloznaczności, skrótach myślowych, w których obecny jest sarkazm, ironia, a nawet manipulacja (Tokarz, 2006, s. 63). Brak dychotomicznej kompatybilności pomiędzy językiem precyzyjnym, o charakterze logicznego uporządkowania, a nieuporządkowanym, zmiennym narracyjnie językiem emocji jest automatycznie identyfikowana przez osoby systematyzujące. Aluzje, ironie, metafory jako formy wypowiedzi, posiadają własne kodeksy komunikacyjne, ukryte znaczenia, łącznie z obecnością oksymoronów¹⁹.

Komunikacja o charakterze afektywnym nie zawiera komponentów racjonalno-logicznej struktury. Jest z natury zmienna sytuacyjnie, nieustrukturyzowana, dynamiczna, a więc trudna do usystematyzowania. W przekonaniu Erica Berne jest formą pracy, wpisaną w społeczne stosunki społeczne, która wymaga umiejętności odczytywania określonych znaczeń (Berne, 2007, s. 10). Operacyjny aspekt strukturalizowania (OAS), który cechuje osoby w spektrum autyzmu, jest wyrazem neuronowego programowania mózgowego, wpisującego się w kategorię neuroodmienności (Silberman, 2021). W sytuacji osób autystycznych, o ile wymiany rytualne mogą być modelowane i „wyuczane” przez środowisko, o tyle wymiany semirytualne są wpisane w kontekst nieformalnych spotkań. Przekonanie Erica Berne’a, że „pomiędzy tymi dwoma szczególnymi rodzajami transakcji istnieje wysoki stopień korelacji” (Berne, 2007, s. 11), wydaje się szczególnie dostrzegalne u osób autystycznych. Jednoczesne odczytywanie mapy emocji, mimiki wyrazu twarzy i odbieranego komunikatu, mogą pozostawać wobec siebie w dychotomii, ponieważ obszar mentalny zawiera w sobie znaczenia domniemane, subiektywne oraz intencjonalnie ukryte. Subiektywne emocje to struktura płynna, dziejąca się pod wpływem doświadczanych indywidualnie przeżyć sytuacyjnych. Jak pisze osoba autystyczna, Ewa Furgał, „Rozwój w spektrum autyzmu wpływa na [...] zachowania i reakcje, na to, jak przetwarzasz informacje i bodźce, jak regulujesz i wyrażasz emocje, jak się komunikujesz, a nawet jak podejmujesz decyzje” (Furgał, 2023, s. 75).

Wyróżnianie się systematyzującym²⁰ umysłem nie wyklucza faktu, że osoby neuroróżnorodne doświadczają intensywnych emocji, nadmiarowości empatii, wpisaną w synestezję²¹ lustrzaną (*mirror synesthesia*), poszukując ro-

¹⁹ Informacje wewnętrznie sprzeczne.

²⁰ „[...] to ludzie, którzy sprawnie poruszają się w systemach i z łatwością dostrzegają wzory w sposobach ich działania” (Baron-Cohen, 2021, s. 78).

²¹ Współodczuwanie bodźców docierających do nas za pośrednictwem różnych zmysłów, <https://www.synestezja.pl/> (data dostępu: 12.07.2024).

zumiejącej relacji oraz tworząc trwałe więzi oparte na zasadzie uczciwości (por. Nerenberg, 2022, s. 70, 80–83; Baron-Cohen i in. 2007). Simon Baron-Cohen pisząc o osobach w spektrum autyzmu (zespołem Aspergera), jest zdania, że „sposób, w jaki ich mózg przetwarza informacje, paradoksalnie sprawia, że ludzie ci są supermoralni” (Baron-Cohen, 2015, s. 95).

Uwarunkowania sapiofiliczne – interferencja konstruktywna

Język dziedzinowo-specjalistyczny tworzy przestrzeń wzajemnej kooperacji w obszarze zainteresowań, tworząc wspólnotowe pole uwagi. Jest obecny w fenomenie „wzajemnego przyciągania” się osób „noszących w sobie geny hipersystematyzowania” (Baron-Cohen, 2021, s. 204). Badacz określa to zjawiskiem sapiofilii, wpisany w selektywne lub preferencyjne łączenie się w pary (Baron-Cohen, 2021). Natomiast brytyjska biologka w spektrum autyzmu Camilla Pang, identyfikuje tego rodzaju więź z pojęciem interferencji konstruktywnej na poziomie ludzkim. Autorka pisze, „[...] relacja staje się o wiele ciekawsza, bardziej energetyzująca i życiodajna, ponieważ dwie osobowości podnoszą siebie nawzajem do poziomu, którego żadna z nich nie osiągnęłaby sama” (Pang, 2022, s. 113). Badaczka proces interferencji konstruktywnej opisuje jako zjawisko fizyczne, w którym „dwie fale o zgodnych amplitudach łączą się i tworzą większą falę” (Pang, 2022, s. 110). Uznając, że jeżeli dwie osoby doświadczają interferencji konstruktywnej, wówczas tworzy się między nimi harmonia neurologiczna (Pang, 2022, s. 114). Autorka, w autonarracji, pisze, „Garnę się do tych źródeł interferencji konstruktywnej, kiedy tylko je zauważę – do osób, które potrafią [...] dopełnić mnie [...]. Gdy spotykamy takich ludzi, od razu ich rozpoznajemy – pojawia się nieuchwytna iskra, nic porozumienia, poczucie wspólnoty, o których często się mówi przy okazji wyjaśniania, w jaki sposób ludzie stają się przyjaciółmi albo się w sobie zakochują [...] fale naszych osobowości i temperamentów mają ze sobą tak wiele wspólnego, że nasze zachowania, założenia i upodobania okazują się nieświadomie zsynchronizowane” (Pang, 2022, s. 120).

Autorka używa sformułowania „zsynchronizowane osobowości” na okoliczność potwierdzenia doświadczania określonej wspólnotowości (Pang, 2022, s. 120). Ich istota może być uwarunkowana sapiofilicznie.

Sapiofilia, określana jako „intrygująca preferencja”, lub jako „pociąg do intelektu”, w treści artykułu nie jest bezpośrednio identyfikowana z sapioseksualizmem²². Odniesienie etymologiczne wskazane we wprowadzeniu do ar-

²² Por. <https://kobieta.onet.pl/sapiofilia-co-to-jest/6mjyz81> (data dostępu: 12.07.2024).

tykułu jest połączeniem łacińskich słów: *sapio* (rozumieć), *sapiens* (mądry, racjonalny, rozumny), *sapere* (wiedzieć, umieć, znać), a nawet *sapere aude* (mieć odwagę być mądrym). Powyższe wyjaśnienia pojęcia dotyczą specyficznego doboru partnerów, którego kryterium stanowi wysoki iloraz inteligencji IQ. Simon Baron-Cohen zadaje pytanie, „co zwiększa prawdopodobieństwo tego, że dwoje hipersystematyzatorów²³ zostanie parą” (Baron-Cohen, 2021, s. 204). Autor dokonuje zamiany w powiedzeniu „przeciwieństwa się przyciągają”, na rzecz „podobieństwa się przyciągają”, które naukowo jest osadzone w naukach przyrodniczych. Wieloletni badacz autyzmu odwołuje się do obserwowalnego zjawiska w świecie przyrody, określanego jako kojarzenie selektywne lub preferencyjne łączenie się w pary (por. Erlandsson, Johannesson, 1994, s. 145–157). Simon Baron-Cohen pisze, „Nasze badanie profesji rodziców skłaniało do wniosku, że hipersystematyzatorzy szczególnie chętniej poślubiają hipersystematyzatorów, co jest zgodne z teorią autyzmu odwołującą się do kojarzenia selektywnego, wedle której częstość występowania autyzmu powinna być wyższa wśród dzieci i wnuków par hipersystematyzatorów [...] zostało to potwierdzone na poziomie genetycznym” (Baron-Cohen, 2021, s. 204–205).

Systematyzowanie jest poszukiwaniem struktury przyczynowej w otaczającym świecie (reguły, wzory, prawidłowości). Jest cechą wyróżniającą umysły systematyzujące i hipersystematyzujące, wpisane w kategorię umysłu wynalazcy. W teorii sapiofilicznej, kryterium doboru partnera stanowi fundament oparty na sferze intelektualno-poznawczej. Jest on punktem zwrotnym w nawiązywaniu relacji o charakterze sapiofilicznym, rozumianym jako umiłowanie do piękna umysłu, opartym na wspólnocie specjalistycznych zainteresowań jako przestrzeni dialogu i budowania więzi romantycznych.

Sposób rozumienia rzeczywistych zjawisk i rozwijania specjalistycznych zainteresowań opiera się na teorii hipersystematyzacji. Występuje w niej osiem poziomów systematyzowania, począwszy od poziomu czwartego, który odpowiada osobom systematyzującym na poziomie wyższym od przeciętnego (Baron-Cohen, 2021). Zdaniem badacza, ponadprzeciętni systematyzatorzy posiadają więcej cech autystycznych. Simon Baron-Cohen jest przekonany, że osoby uprawiające naukę z definicji wykazują wartość mechanizmu systematyzującego (*systematization mechanism*) ustawioną powyżej średniej: „[...] uzyskują wyższe wyniki niż nie naukowcy w zakresie ilorazu spektrum autyzmu (AQ). Matematycy uzyskują najwyższe wyniki spośród wszystkich naukowców w AQ [...] Rodzice dzieci [z autyzmem – dop. autorki] również mają

²³ Skrajny typ umysłu systematyzującego (Baron-Cohen, 2021).

ustawiony poziom SM powyżej średniej [...] zostali opisani jako posiadający «szerszy fenotyp» autyzmu. Na poziomie 4 można by oczekiwać, że osoba będzie utalentowana w rozumieniu systemów o umiarkowanej wartości» (Baron-Cohen, 2006, s. 2–5)²⁴.

Jak twierdzi powoływany badacz, osoby z zespołem Aspergera (obecnie w klasyfikacji medycznej ICD-11 i DSM-5, wpisanym w ASD – *Autism Spectrum Disorder*) posiadają mechanizm systematyzujący ustawiony na poziomie 5. Ich cechą charakterystyczną zdaniem Simona Barona-Cohana jest łatwość systematyzowania zgodnie z określonym prawem systemu (matematyka, fizyka, logika, informatyka, sztuka) oraz większa dbałość o szczegóły (Baron-Cohen, 2021). Preferencje do systematyzowania stają się wspólną przestrzenią budowania relacji w obszarze specjalistycznych zainteresowań. Umiejętność systematyzowania skutkuje poszukiwaniem i nawiązywaniem relacji wspólnotowych w zakresie identyfikowalnego i preferowanego sposobu rozumienia oraz doświadczania świata. Badacz jest przekonany, że „ostry jak brzytwa, skupiony na detalach umysł drugiej osoby”, jest wzajemnie przyciągający, ponieważ zawiera w sobie elementy dobrego „czucia się” we wzajemnym towarzystwie z uwagi na podobieństwo umysłów (Baron-Cohen, 2021, s. 206–207).

Do grona hipersystematyzatorów można zaliczyć Alberta Einstein’a (1879–1955). Jego związek z Milevą Marić (1875–1948) był „podobieństwem dusz intelektualnych”. Z informacji na stronie internetowej *National Geographic*, wynika, „Od wiosny 1899 roku byli nierozłączni. Całe noce dyskutowali o fizyce. «To nie jest kobieta, to mól książkowy!» – krzyczała matka Einsteina [...] Einstein podziwiał inteligencję Milevy. Wiadomo także, że w liście do niej z 1901 roku zawarł dość znaczące zdanie: «Ależ będę szczęśliwy i dumny, kiedy będziemy razem i będziemy mogli uwieńczyć sukcesem nasze prace nad względnością ruchu»”. Podobnych cytatów jest wiele. Część badaczy widzi w nich dowód na naukową współpracę małżonków²⁵.

Relację uwarunkowaną sapiofilicznie można odnaleźć w związku Marii Skłodowskiej-Curie (1867–1934) i Pierra Curie (1859–1906). Françoise Giroud

²⁴ Tekst oryginalny: Level 4: Level 4 corresponds to individuals who systemise at a higher level than average. There is some evidence that above-average systemisers have more autistic traits. Thus, scientists (who by definition have the SM set above average) score higher than non-scientists on the autism spectrum quotient (AQ). Mathematicians score highest of all scientists on the AQ.21 Parents of children with ASC also have their SM set higher than average 22, 23 and have been described as having the “broader phenotype” of autism. At Level 4 one would expect a person to be talented at understanding systems with moderate variance or lawfulness.

²⁵ <https://www.national-geographic.pl/arttykul/albert-einstein-15-rzeczy-ktorych-o-nim-nie-wiedzieliscie> (data dostępu: 25.05.2022).

pierwsze spotkania romantyczno-sapiofiliczne wymienionej pary naukowców opisuje następująco, „Jak inni ofiarowują czekoladki, tak on [w domyśle P. Currie – dop. autorki] przychodząc do niej [w domyśle M. Skłodowskiej – dop. autorki] w odwiedziny przyniósł odbitkę artykułu zatytułowanego *O symetrii w zjawiskach fizycznych, symetrii pola elektrycznego i pola magnetycznego*” (Giroud, 1987, s. 47).

Wspólne tematy rozmów, dotyczące spraw naukowych stały się elementem tworzącej się więzi sapiofilicznej. Autorka opisuje to jako „zdumiewające powinowactwo [...] podobnej atmosfery duchowej”, z której wyrosła siła do działania, dodając, że u Marii Skłodowskiej, „Zbyt dominował [...] umysł, by mogła sobie wyobrazić siebie związaną na stałe, choćby tylko więzami przyjaźni, z mężczyzną intelektualnie przeciętnym [...] Dla Piotra jest taka, jaką najbardziej chciałaby się widzieć w oczach uczonego, którego poziom wiedzy jest o tyle wyższy niż jej własny: kobietą pociągającą zarówno przez żywotność swej inteligencji, jak i przez swój urok” (Giroud, 1987, s. 47).

Elementem warunkującym nawiązanie relacji sapiofilicznej o charakterze romantycznej więzi staje się wspólnotowość intelektualna. Camilla Pang jest przekonana, że w kategorii istnienia „powinniśmy rozpatrywać nasze podobieństwa i różnice – z poszanowaniem dla delikatnej równowagi między konsensem a indywidualnością, która jest istotą człowieczeństwa” (Pang, 2022, s. 134).

Konkluzja – refleksja *praxis*

Steve Silberman opisując cechy poznanego jedenastoletniego chłopca w spektrum autyzmu, pisze: „Opowiadając o tworzonej przez siebie cywilizacji [...] Wysokim głosem mówił na przemian to poetycko, to z wyszukaną naukową precyzją, jakby w wyniku jakiegoś niefortunnego zdarzenia dusza nauczyciela akademickiego z Oxfordu trafiła do ciała małego chłopca” (Silberman, 2021, s. 15).

Hans Asperger nazywał takie dzieci małymi profesorami. Steve Silberman dodaje, że takie dzieci są ufne, bystre i twórcze, ale często narażone na upokorzenie ze strony rówieśników, ponieważ „z trudnością analizują na bieżąco sygnały społeczne” (Silberman, 2021, s. 16). Istotne pytanie sformułowane przez powoływanego autora brzmi: „w jaki sposób” osoby neuro różnorodne mogą „poruszać się i żyć w świecie, który nie został zaprojektowany dla nich?” (Silberman, 2021, s. 22). Myśląc w kategoriach neuro różnorodności, inicjującą zmianę paradygmatyczną myślenia o osobach neurodywergentnych, „jako naturalnie występujące typy mechanizmów poznawczych cechujące się konkretnymi zaletami”, przyczyniające się do technologicznego i kulturowego rozwoju,

należy stwarzać takim osobom warunki i przestrzeń do rozwoju ich zainteresowań (Silberman, 2021, s. 23). Uznanie kategorii neuroróżnorodności świata skutkuje zaprzestaniem patologizowania odmienności. Jak pisze Jenara Nerenberg, jej „wynikiem często będzie ludzka kreatywność, innowacyjność i rozkwit” (Nerenberg, 2022, s. 25). Ewa Pisula (i in.) piszą: „Świadomość istnienia neuroróżnorodności i wiedza na jej temat otwierają nowe perspektywy w sposobie myślenia o innych ludziach [...] Koncept neuroróżnorodności uwalnia od czysto medycznego ujmowania spektrum autyzmu [...] W zamian uwypukla znaczenie, jakie ma dostosowanie środowiska do różnorodnych indywidualnych potrzeb, oraz wskazuje rolę, jaką to dostosowanie odgrywa w kontekście rozwoju” (Pisula i in., 2024, s. 11).

Kluczem do rozumienia sposobu funkcjonowania i odbioru doświadczanej rzeczywistości przez osoby neuroróżnorodne, również o umyśle wynalazcy, jest świadomość tworzenia sprzyjających warunków do rozwoju ich neuropotencjału w indywidualizacji procesu kształcenia. Projektowanie przestrzeni edukacyjnych dostosowanych do potrzeb sensorycznych, temperamentalnych, stylów poznawczych osób neuroróżnorodnych wiąże się z uważnością nauczycielską oraz umiejętnością rozpoznawania indywidualnych predyspozycji w obszarze indywidualnych zainteresowań. Refleksyjne pytanie zawarte w *petitum* artykułu, skłania do refleksyjności – w jaki sposób można indywidualizować proces kształcenia (również w wymiarze akademickim), uwzględniając indywidualne neuropotencjały osób neuroróżnorodnych o umyśle wynalazcy, uznając za punkt wyjścia koncepcję neuroróżnorodności w zróżnicowanym społeczeństwie ludzkim, przyjmując jako aktualne słowa Tadeusza Lewowickiego, który napisał: „rodzaj i intensywność zabiegów indywidualizujących nauczanie i uczenie się powinny być dostosowane do możliwości rozwojowych dzieci”, w uwzględnieniu „psychologicznej wiedzy o indywidualnych różnicach w uczeniu się” (1977, s. 8).

Bibliografia

- Baron-Cohen, S. (2006). Two new theories of autism: hyper-systemising and assortative mating. *Archives Diseases in Childhood*, 91, 2–5. DOI: 10.1136/adc.2005.075846.
- Baron-Cohen, S. (2015). *Teoria zła. O empatii i genezie okrucieństwa*. Przekł. A. Nowak. Sopot: Wydawnictwo Smak Słowa.
- Baron-Cohen S. (2021). *Poszukiwacze wzorów. Autyzm a ludzka wynalazczość*. Przekł. A. Nowak-Młynikowska, Sopot: Wydawnictwo Smak Słowa.
- Baron-Cohen, S., Bor, D., Billington, J., Asher, J., Wheelwright, S., Ashwin, C. (2007). Savant Memory in a Man with Colour Form-Number Synaesthesia and Asperger. *Journal of Consciousness Studies*, 14 (9–10), 237–251.

- Borowska, A. (2021). *Mechanizm systematyzujący i hipersystematyzujący osób z autystycznego spektrum w teorii wynalazczości „jeżeli-i-to” Simona Barona-Cohana – konteksty edukacyjne. Parezia. Forum Młodych Pedagogów Przy Komitecie Nauk Pedagogicznych PAN*, 16 (2), 30–45. DOI 10.15290/parezia.2021.16.03.
- Borowska, A. (2022). *Człowiek – Uczeń odmienny neurorozwojowo w przestrzeni pedagogiki towarzyszenia. Forum Pedagogiczne*, 12/1, 473–493. DOI 10.21697/fp.2022.1.29.
- Erlandsson, J., Johannesson, K. (1994). Sexual selection on female size in a marine snail. *Littorina littorea: Journal of Experimental Marine Biology and Ecology*, 145–157. doi.org/10.1016/0022-0981(94)90125-2.
- Furgał, E. (2023). *Autentyczna w spektrum. Jak odnalazłam siebie w spektrum autyzmu*. Warszawa: Grupa Wydawnicza Foksal Sp. z o.o.
- Giroud, F. (1987). *Maria Skłodowska-Curie*. Przekł. J. Pałęcka. Warszawa: PIW.
- Grzegorzczkova, R. (2007). *Wstęp do językoznawstwa*. Warszawa: PWN.
- Izdebski, P., Bąk, A., Żbikowska, K. (2014). *Empatyzownie – systematyzowanie. Teoria Simona Barona Cohena. Studia Psychologica*, 14 (1), 5–14.
- Ledzińska, M. (2010). Wiedza na temat uczniów zdolnych i jej edukacyjne konsekwencje. W: A. E. Sękowski, W. Klinkosz (red.). *Zdolności człowieka w ujęciu współczesnej psychologii*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 63–79.
- Lewowicki, T. (1977). *Indywidualizacja kształcenia: dydaktyka różnicowa*. Warszawa: PWN.
- Murdock, J. (2020). Autism: a Function of Neurodiversity? *Journal of Human Services: Training, Research, and Practice*, 1–17.
- Myers, P., Baron-Cohen, S., Wheelwright, S. (2004). *The Exact Mind: An Artist With Asperger Syndrome*. Londyn: Jessica Kingsley Pub.
- Nerenberg, J. (2022). *Neuroróżnorodne. Jak żyć w świecie skrojonym nie na naszą miarę?* Tłum. K. Byłów. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Ostrolenk, A, Gagnon, D, Boisvert, M., Lemire, O, Dick, S-C, Côté, M-P, Motttron, L (2024). Enhanced interest in letters and numbers in autistic children. *Molecular Autism*, 15, 1, doi. org/10.1186/s13229-024-00606-4.
- Pala, J. M. (2020). Piękno-geneza i funkcje. *MAZOWSZE Studia Regionalne*, 32, 173–180. DOI: 10.21858/MSR.32.09.
- Pang, C. (2022). *Jak działają ludzie. Co nauka może nam powiedzieć o życiu, miłości i relacjach*. Przeł. A. Weksej. Warszawa: Grupa Wydawnicza Relacja.
- Pisula, E., Płatos, M., Banasiak, A., Danielewicz, D., Goszyła, T., Podgórska-Jachnik, D., Pyszkowska, A., Rumińska, A., Winczura, B. (2024). *Neuroróżnorodność na polskich uczelniach. Doświadczenia osób studiujących: w spektrum autyzmu, z ADHD i z dysleksją*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Sękowski, A. E., Klinkosz, W. (2010). *Wprowadzenie*. W: A. E. Sękowski, W. Klinkosz (red.). *Zdolności człowieka w ujęciu współczesnej psychologii*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 9–12.
- Silbeman, S. (2017). *Neuroplemiona. Dziedzictwo autyzmu i przyszłość neuroróżnorodności*. Tłum. B. Kotarski. Białystok: Vivante.
- Silberman, S. (2021). *Autyzm. Historia geniuszu natury i różnorodności neurologiczne*. Białystok: Wydawnictwo Kobiectwo.
- Tammem, D. (2020). *Słowa są jak ptaki, które uczymy śpiewać. O znaczeniach i tajemnicach języka*. Kraków: Wydawnictwo Copernicus Centrum Press.
- Tokarz, M. (2006). *Argumentacja. Perswazja. Manipulacja*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

- Treffert, Darold A. (2009). *The savant syndrome: an extraordinary condition. A synopsis: past, present, future*. Phil Trans. R. Soc. B, 364, 1351–1354, <https://doi.org/10.1098/rstb.2008.0326>.
- Wood, R. (2022). *Edukacja włączająca dzieci autystycznych. Jak sprawić, by dzieci i młodzież uczyły się i rozwijały w szkołach*. Ożarów Mazowiecki: Wydawnictwo Linia sp. z o. o.

Źródła internetowe

- Berne, E. (2007). *W co grają ludzie. Psychologia stosunków międzyludzkich*. Warszawa: PWN.
- Dzięgielewska, M. Zaburzenia komunikacji językowej w autyzmie, <https://sp4lukow.net/pliki/plik/zaburzenia-mowy-u-dzieci-z-autyzmem-1585640357.pdf> (data dostępu: 20.02.2022).
- Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3988403> (data dostępu: 20.02.2022).
- Furgał, E. *Neuroróżnorodni. Jak zmieniał się myślenie o autyzmie*. <http://www.miesiecznik.znak.com.pl/ewa-furgal-neuroroznorodni-jak-zmienialo-sie-myslenie-o-autyzmie/> (data dostępu: 20.02.2024).
- Heller, M. <https://teologianauki.pl/> (data dostępu: 25.05.2022).
- <https://sherlockian-sherlock.com/diogenes-club.php> (data dostępu: 18.02.2022).
- Miller, G. F., <http://www.listyznaszegosadu.pl/argument-neuroralznorodnosci-na-rzecz-wolnosci-slowa> (data dostępu: 08.05.2021).
- National Geographic, <https://www.national-geographic.pl/artikul/albert-einstein-15-rzeczyktorych-o-nim-nie-wiedzieliscie> (data dostępu: 25.05.2022).
- Sinclair, J.: *A note about language and abbreviations*, <https://web.archive.org/web/20080606024118/http://web.syr.edu/~jisincla/language.htm> (data dostępu: 09.07.2024).
- Sapiofilia, czyli pociąg do umysłu*, <https://kobieta.onet.pl/sapiofilia-co-to-jest/6mjyz81> (data dostępu: 12.07.2024).
- Słownik-pojęć, <https://mikroporady.pl/slownik-pojec/specjalizacja> (data dostępu: 30.06.2024).
- Merriam Webster, <https://www.merriam-webster.com/wordplay/what-does-sapiofile-mean> (data dostępu: 05.07.2024).
- Staniaszek, K. http://www.autyzm.wroclaw.pl/images/art_img/sensoryzmy.pdf (data dostępu: 20.02.2022).
- Warszawa, A. (2024). *Czym jest neuroroznorodność? Kto to jest osoba neurodywergentna...?* <https://www.kulawawarszawa.pl/czym-jest-neuroroznorodnosc-kto-to-jest-osoba-neurodywergentna/> (data dostępu: 06.01.2025).
- Zakrzewska, A. (2018). *Neurobiologia zespołu sawanta*. <https://ruj.uj.edu.pl/entities/publication/n/97f0e7cd-5fe7-4787-8abf-104066296bb8> (data dostępu: 06.01.2015).